

Расељавање никшићких муслимана

Позната је чињеница да су се никшићки муслимани, углавном, иселили по ослобођењу Никшића 1877 г., махом у Босну и Херцеговину¹⁾. Једни су се повратили у Никшић 1878 г. после окупације Босне и Херцеговине од стране Аустро-Угарске, одакле их је окупаторска власт прогнала, јер су најактивније учествовали у отпору против надирања окупаторске војске²⁾. Мањи дио Никшићана није се селио. И они, као и њихови суграђани који су се вратили из Босне и Херцеговине, отишли су на турску територију, поглавито у Санџак и Косово, гдје их је затекло 1912 г. ослобођење тих области. Данас живе у Никшићу свега три њихове породице. Јако ме интересовало њихово расељавање, поготово, јер се нијесу отселили муслимани Подгорице (Титограда), Бара и Улциња. Чувени археолог Еванс³⁾, који је ушао са црногорском војском у ослобођени Никшић, подвлачи вјерски фанатизам и понос никшићких муслимана као узрок њиховој сеоби, што прихвата и П. Шобајић⁴⁾. Они се нијесу могли помирити да се изједначе са дојучерашњом рајом и да уђу у састав државе својих вјековних противника Црногораца. Јован Цвијић каже за њих да су отишли по ослобођењу Косова (1912 г.) у Тракију и Малу Азију, јер је „њих пекло што ислам није господарећа вјера“⁵⁾.

Вјерски фанатизам и понос Грађана играли су врло важну улогу у њиховој сеоби. Ова два својства, код њих много јаче истакнута, него код осталих наших муслимана, условљена су њиховим историским развитком. Свршетком XVII и на освитку XVIII вијека⁶⁾, Турци су успјели да обнове стари никшићки град (утврђење звано Бедем). Тада, и нешто касније, населили су поисламљене Ришњане, Новљане, Куче,

¹⁾ Петар Шобајић, Никшић (Оногошт), Београд 1938 с. 120.

²⁾ Д-р Васо Чубриловић, Политички узроци сеоба на Балкану од 1860 до 1880 г., Гласник Географског друштва, св. XVI за 1930, с. 45.

³⁾ А. Evans, Marian letters, London, 1878, с. 193.

⁴⁾ Петар Шобајић, сп. djело, с. 120.

⁵⁾ Јован Цвијић, Метанастасичка кретања, насеља књ. 12, с. 21

⁶⁾ П. Шобајић, сп. djело, с. 58—63.

Пипере, Колашинце, Жупљане, Груде и др. Никшићани, који су се одликовали ванредном храброшћу и били заштићени јаким утврђењем, убрзо су умирили дотада бунтовно никшићко племе које је било без исламских насеља, а становништво претворили у кметове. Ван Никшићког Поља, они су имали своје спахилуке и пашњаке у Бањанима, Пиви, Дробњаку и Никшићкој Рудини. Занатима и трговином никшићки муслимани су се мало бавили. Сталне борбе против Црногораца потенцирале су њихове ратничке особине и од њих направиле највеће јунаке у Босни и Херцеговини. Најславнији подвизи црногорских истакнутих јунака везани су за борбе против њихових у јунаштву равних супарника. Читавих 150 година није их Црна Гора могла омести у њиховом развоју, као ни православно становништво Поља и Дробњака, које се касније бунило и придруживало црногорској војсци.⁷⁾

Од доба књаза Данила (1851—1860) јаким акцијама Црногораца, нарочито послје битке на Граховцу (1858), њихова је моћ опала. Жупа Луково и Никшићке Рудине тада су ослобођене. Феудални посједи свели су се на неколико оближња села у Пољу. Усто је наступило спровођење централизма и увођење стајаће војске (низама), што их је, такође, погађало. Увођење униформе сматрали су никшићки муслимани као догађај раван покрштавању. Њихов понос у ово доба био је без реалне подлоге и изгледао је као донкихотерија. Братство Феризовића, осиромашило као и остали грађани, покушало је 1860 г. да се преда Црногорцима. Његове намјере нијесу дијелили остали Грађани, као ни османска посада у граду, те је његов покушај остао без последица. Хасан Ребац покушао је да по овом и другим примјерима претстави никшићке муслимане као национално свјесне, што је за оно доба преурањено и без основе.⁸⁾

Књаз Никола и његова влада чинили су напоре да обуставе сеобу муслимана. Књаз је био поставио Мехмеда Аскова Ибричића за капетана града. Ибричић је служио четири године, послје чега се преселио у Бијело Поље⁹⁾. Он им је загарантовао слободу вјероисповијести и неотуђивост имања. Наравно, загарантован је посјед имања која су сами муслимани обрађивали, док су спахилуци ослобођењем Никшића укинута. Одмах се намеће питање да ли је и код правосла-

⁷⁾ Опширно је и одлично обрађено поријекло, начин живота и јунаштво никшићких муслимана код Петра Шобајића у споменутом дјелу, с. 63—119.

⁸⁾ Хасан Ребац, Наши муслимани за вријеме Херцеговачког устанка, Споменица о Херцеговачком устанку 1875 г., Београд 1928, с. 56—57.

⁹⁾ Петар Шобајић, сп. дјело с. 121.

ваца било вјерске нетрпељивости. Логично, да је у то доба ње морало бити. Петар Шобајић наводи случај неког попа из Санцака, који је погрдно уз гусле пјевао о никшићким муслиманима. Присутни муслиман Бајро Асков, из чувене породице Љуца, отео је попу гусле и разбио их о његову главу.¹⁰⁾ Овај податак потстакло ме је да прегледам документа у Државном архиву која би јаче расвијетлила ову сеобу. Нашо сам три документа.

Један од тих документа је депеша Асима Хајровића, упућена војводи Машу Врбици, ондашњем министру унутрашњих дјела (2-III-1879 г.), у којој га моли да нареди попу Машану Никчевићу, окружном начелнику у Никшићу, да му изда три товара брашна (450 кг.), која му је дао књаз Никола и Јевто Милетин Николић, претходник поменутог Никчевића. Документ јасно говори: 1) да је нестало феудалних доходака, јер Хајровићу треба жито, што је врло важно за исељавање муслимана и 2) да је поп Машан одуговлачио са предајом брашна, што свједочи да владине наредбе нијесу биле ефикасне у односу на исламско становништво Никшића.

Други документ је депеша попа Машана, истога датума, упућена такође Врбици, у којој поп каже: „Неки Грађани дошли, неки иду. Противе се капама. Извијестите за капе и оружје“. Депеша доказује да су се муслимани враћали из емиграције до марта 1879 г. и да су се у исто вријеме селили. У њој се наговјештава као узрок присилно одбацавање фесова и примање капа, као и разоружање. Истина, разоружање се наметало ради крвне освете, иако је било саставни дио народне ношње. Муслиманима је, као чувеним јунацима, тешко падало разоружање, тим прије што су Црногорци, без изузетка, носили за појасом оружје.

Трећи документ, датиран 5-III-1879 г., је извјештај начелника Никчевића, којим разјашњава своју депешу од 2 марта. Ипак је извјештај непотпун, јер начелник додаје: „А показаће ви усмено о свему г. командир Баћо Ђуричић.“ Тежиште Никчевићевог извјештаја је у томе да обавијести Врбицу како су муслимани расположени да одбаце фесове и ставе на главе црногорске капе, али их ометају хоће. Јусуф Мушовић отворено каже начелнику да ће сви „Турци дизат одавде“, ако приморају неког муслимана, који је на путу да се врати, да стави на главу црногорску капу. Махмут Чауш не пријети одласком, већ упозорава попа Машана на одлуку сила

¹⁰⁾ Ibid., s. 115.

потписница Беринског уговора („све седам деветета“) и завршава пријетњом да има некога „старијега од књаза“. У истом извјештају Никчевићу смета и одлажење дјецe прије у „меитеф“¹¹⁾, па онда у основну школу, коју је по ослобођењу Никшића отворила црногорска влада.

Немогуће је прихватити као чињеницу тврђење начелника Никчевића да су сви Грађани расположени да „радо“ приме капе и да је томе једина препрека супростављање хоџа. Примање капа било би преурањено у 1879 години. Фес је био вјерска ознака и његово одбацавање од стране исламских маса означавало би велики прелом који се тада није дао извести. Ова чињеница не искључује могућност да је било и колебљивих елемената на које су хоџе утицале да не одбаце фесове. Једини Мујо Аџајић-Сукић, потомак опјеваног Сукић барјактара, издвајао се од средине и примио црногорску капу, јео свињетину и пио вино. Мујо је био барјактар варошке чете у Никшићу и у том је звању остао све до своје смрти.

Уосталом, питање одбацавања разних вјерских штетних схватања и обичаја, исламских и хришћанских, врши се тек у наше дане, у доба измијењених друштвених и политичких односа, у вријеме остваривања социјализма, када је то извођење једино могућно.

Из свега изложеног, по мом мишљењу, узроци за расељавање никшићких муслимана су ови:

1) потпуни губитак феудалних доходака од кметова са својих спахилука из оближњих села, иако су могли задржати имања на којима су лично радили;

2) претежно су им приходи били од земљорадње и сточарства, док су се занатима и трговином мало бавили, па се нијесу могли убрзо снаћи у новим економским приликама;

3) вјерски фанатизам и понос били су код никшићких муслимана до максимума развијени, па се као ратници нијесу снашли, нити су могли схватити изједначење са дојучерашњом рајом и углабање у државу својих двовјековних противника Црногораца;

4) црногорска влада није могла искључити вјерску мржњу код Црногораца, која је тада морала постојати;

5) своје одлуке није влада са сигурношћу могла спровести ни преко својих чиновника, а изгледа у томе настојању није ни сама била упорна.

¹¹⁾ Мектеб је био муслиманска школа у којој су муслиманска дјеца учила арапску азбуку и исламску вјеронауку.

Доносим из архиве Књ. црногорске унутрашње управе слиједећа три документа:

1 АСИМ АЈРОВИЋ ВОЈВОДИ М. ВРБИЦИ

Брзојав из Никшића, 2-III-1879

Господину В. Врбици

Цетиње

Да ми је Господар два товара брашна. Јевто ми је дао један товар. Сад, молим, јавите г. попу Машану да ми ово изда.

Ваш Ашим¹²⁾ Ајровић

2 ПОП МАШАН НИКЧЕВИЋ ВОЈВОДИ М. ВРБИЦИ

Брзојав из Никшића, 2.III.1879

Г. В. Врбици

Цетиње

Грађани неки дошли, неки иду. Противе се капама. Извијестите за капе и оружје. Неки Турци овдашњи су их наговорили за капе. Чекам наредбу.

поп Машан

3 ПОП МАШАН НИКЧЕВИЋ ВОЈВОДИ М. ВРБИЦИ

Извјештај, 5.III.1879

Ваше Пр(евас)кодитељство

Војвода Машо!

На основу брзојава односно Турака.

1) Јусуф ефендија Мушовић говорио је ако дође Асан ефендија, то јест који иде, па ако му натакну капу црногорску, ми ћемо сви Турци дизат одавде.

2) Мула Нушко говори Турцима са истим Јусуфом који Грађанин узме капу црногорску, да ниједан не може у цамију улести.

3) Мамут Чауш говорио је: „Ми нијесмо знали да нас књаз зове да нас крсти, а нас је послало све седам деветла. Кад буде тако, има старијега од књаза“.

4) Аци-Амза Мекић и он је казао: „Нас је послало све седам деветла овђе, па сад да нам чине ови зулум због капа“.

¹²⁾ Телеграфиста је погрешно ставио Ашим умјесто Асим.

Сви грађани радо би капе примили да их они не сметају, говорећи им да не могу бити Турци, ако капе приме. Исте ове оце сметају и ђацима мухамед(анске вјере)¹³⁾ да редовно не иду у школу, но их прије зову у њихов меитеф (школу), па после у нашу школу долазе.

А показаће вам усмено о свему г. командир Баћо Ђуричић.¹⁴⁾

Никшић, 5.ИИ.79

С поздравом
Ваш покорни слуга
поп Машан Никчевић

На полеђини акта: „Његовом Превасходитељству
Министру унутрашњих дјела Господину
Машу Врбици, на Цетиње“

Јован ИВОВИЋ

¹³⁾ Текст је на овом мјесту уништен.

¹⁴⁾ Баћо Ђуричин Мићуновић, командир и познати јунак.